

De sirene van het neo-keynesiaanse stimuleringsbeleid

André Mommen

“Een groep mensen, die actief zijn in partijen en organisaties, universiteiten en onderzoeksinstituten, is rond de tafel gaan zitten en werkte een plan uit voor meer werk en minder werkloosheid. (...) De groep werkte concrete voorstellen uit en bracht ze samen in een werkbaar en coherent regeerprogramma.” Een regeerprogramma, niets minder.

Aan Sirene werd sinds 1996 gewerkt door o.m. Jan Bundervoet (HIVA), Toon Colpaert (SEVI), Gilbert De Swert (ACV), Jos Geysels (Agalev), Johan Maes (later Jean-Marie De Baene) (ABVV) en Paul Zeeuwts (SEVI). Ronald Janssen (ACV) schreef een synthesesetext en de coördinatie van de werkgroepen was bij Monique Ramioul. Een belangrijk project.

De afgelopen twee jaar heeft de internationale economische situatie een vreemde verandering ondergaan. De financiële crisis in Azië en daarna de ineenstorting van de Russische economie hebben aangetoond dat het neo-liberale model geen enkele garantie kan bieden op een evenwichtige en duurzame groei. De ongebreidelde macht van het financiële kapitaal is daarbij ervaren als een echte bedreiging voor het welzijn en de werkgelegenheid van de bevolking. In Europa is dat bewustzijn slechts langzaam doorgedrongen. De meeste economen zijn nog altijd overtuigd van de

De methode van moderne staatslieden is zooveel onzin te praten als het publiek verlangt en er niet meer van in toepassing te brengen dan verenigbaar is met wat zij gezegd hebben...

*John Maynard Keynes
Een herziening van het verdrag,
Amsterdam, Elsevier, 1922, blz. 1*

zogenaamde monetaristische waarheden van het IMF en de liberale dogma's van de aanbodeconomen.

Het neo-liberalisme is op zijn retour als gevolg van de genoemde ervaringen. De val van kanselier Kohls coalitie duidt daarop. De nieuwe coalitie van sociaaldemocraten en groenen in Duitsland wil breken met het monetaristische dogma van de Bundesbank. De nieuwe coalitie wil

komen tot een neo-Keynesiaans stimuleringsbeleid en daarvoor steun verwerven bij de andere regeringen. De reden is simpel. De euro is binnen. De meeste regeringen hebben zich

verplicht tot een conservatief budgettair beleid en tot een zekere liberalisering van hun binnenlandse markt voor buitenlandse concurrentie. De Europese binnenmarkt is voor zéér binnenkort. Dus waarom dan niet op een voorzichtige manier de consumptieve kraan opendraaien om de groei te stimuleren, de economische activiteit aan te zwengelen, de werkloosheid te doen dalen en zo de gezamenlijke staatsschuld te verminderen via het gevierde terugverdieneffect, waarbij de lasten van de werkloosheidsuitkeringen verminderen als gevolg van de vergrote vraag naar arbeidskrachten?

Het is de internationale media niet ontgaan. Europa is het deflatoire beleid moe. Extra stimulansen moeten uitgaan van een verdere verlaging van de rentestand. De Europese Centrale Bank zou hierin het voortouw moeten nemen, omdat de internationale omstandigheden ongemeen gunstig zijn. De Verenigde Staten hebben immers de rente verder verlaagd om de inzakkende conjunctuur van impulsen te voorzien. Het internationale vluchtkapitaal is uit Azië en Rusland teruggekeerd en wil wát graag een veilige haven vinden in Europa. Hierdoor zit men in Europa op een berg liquiditeiten. Dat geld moet men proberen af te leiden in de richting van de stimulering van reële economische activiteiten (productieve investeringen). Dat is nodig omdat de economische groei in Europa achter is gebleven op die in de Verenigde Staten. Voorts moet men in Europa hoogdringend de werkloosheid verminderen. Structurele maatregelen dringen zich op. Met een gemiddelde werkloosheid van 10 procent lopen de Europese welvaartsstaten het risico de financiering van hun uitkeringen niet meer rond te krijgen.

Uiteraard verdedigen de monetaristische en neo-liberale instanties zich heftig. De Europese Centrale Bank wil graag het monetaristische beleid van de Bundesbank voortzetten. Het financiële kapitaal schaart zich achter voorzitter Wim Duisenberg om vooral de stabiliteit van de financiële markten niet uit het oog te verliezen en het budgettaire beleid niet te laten ontsporen ten einde de hardheid van de euro niet in gevaar te brengen. Ze hopen dat het zogenaamde stabiliteitspact waartoe de Europese partners van de EMU zich verbonden hebben, de regeringen zal dwingen zich aan de gemaakte afspraken te houden en het financieringsstekort niet te laten stijgen boven 3 procent van het BBP.

De technocraten van de EU beweren dat voor 1999, mits ongewijzigd beleid, de economische groei zal uitkomen op 2,4 procent en het jaar daarop zelfs op 2,8 procent. Een stimuleringsbeleid is dus niet nodig. Stimulering kan enkel leiden tot een oververhitting, inflatie en verlies aan concurrentiekracht. Het is het bekende discours. De neo-Keynesianen menen dat er nog best enige stimulering kan volgen. Ze concluderen dat er na de magere jaren nieuwe kansen zijn om de economische groei te stimuleren. Na 20 jaar bezuinigen en bescheiden economische groei is een inhaaloperatie op zijn plaats. Ze wijzen op het feit dat de hinderpalen voor een nieuwe economische politiek op dit moment zijn opgeruimd. Europa is immers versterkt uit het globalisatieproces gekomen, wat maakt dat een samenhangend werkgelegenheidsbeleid mogelijk is. In december 1997 werd ten andere een werkgelegenheidsparagraaf aan het Verdrag van Amsterdam toegevoegd. Dat betekende dat iedere lidstaat een actieplan voor de werkgelegenheid hoort op te stellen. Maar van enige coördinatie dienaangaande is nog altijd geen sprake. De lidstaten worden in feite aan hun lot overgelaten en dus veroordeeld tot het bewerken van de aanbodzijde van de arbeidsmarkt! Op die manier kan men geen doeltreffende tewerkstellingspolitiek voeren. De lidstaten hebben de hefbomen voor een dergelijk beleid niet zelf in handen. Om de bekende redenen. De EU heeft een groot deel van hun autonomie afgenomen. In feite staat men dus op Europees vlak nog nergens. Eigenlijk zou Ecofin (Raad van de ministers van Economische Zaken en Financiën) kwantitatieve doelstellingen moeten formuleren en de nationale initiatieven moeten gidsen om de globale einddoelen te bereiken. Dat betekent dat de politieke wil niet aanwezig is om zich daarvoor in te zetten op een eensgezinde manier. Iets eenvoudigs als het halveren van de werkloosheid in drie jaar vergt inderdaad een eensgezind besluit van alle staten en het hantieren van een op elkaar afgestemd instrumentarium ten behoeve van de duurzame economische groei en werkloosheidsopslorping.

De mechanismen zijn bekend. Verhoogde groei en tewerkstelling kunnen enkel het resultaat zijn van verhoogde binnenlandse vraag. De verhoogde binnenlandse vraag kan enkel duurzaam zijn indien alle landen van de EU die vraag samen doen stijgen. Economische expansie is mogelijk als het internationaal wegkleden van

de koopkracht geminimaliseerd wordt, iets wat binnen de context van de EU geen probleem hoeft te zijn daar het Fort Europa relatief weinig importeert van buiten de binnenmarkt. Stimuleringsmaatregelen komen dus vooral de Europese producenten ten goede, doch dan moeten de nationale regeringen wel bereid zijn te aanvaarden dat er wel degelijk een binnenmarkt bestaat. Openbare investeringen kunnen de motor vormen van dit stimuleringsbeleid daar er inmiddels een grote achterstand is in te halen met betrekking tot infrastructurele werken (spoorwegen, bruggen en tunnels, milieu, woningbouw) en investeringen in menselijk kapitaal. Nieuwe openbare diensten en zorgstructuren kunnen voor nieuwsoortige werkgelegenheid zorgen waarbij opleidingsinstellingen een rol kunnen spelen. In deze structuren is er werkgelegenheid voor 3 miljoen mensen in de EU. Uiteraard zou de EU ook een positieve rol kunnen spelen in een graduele vermindering van de arbeidsduur en in de herverdeling van de arbeid. De nationale regeringen zouden daartoe aangezet kunnen worden op dezelfde manier als ze vandaag worden gedwongen om hun binnenlandse markten te liberaliseren.

De ruimte voor stimulering van de investeringen en de economische groei is er wel degelijk als we de overheidsinvesteringen in ogenschouw nemen. De overheidsinvesteringen zijn overal in Europa ondermaats gebleven als gevolg van de bezuinigingsdrift om de criteria voor de euro te

halen (zie tabel). Landen met een overschot op de begroting (de kleintjes Luxemburg en Ierland) hebben uiteraard alle budgettaire ruimte gehad om te investeren, maar hebben daarvan nauwelijks geprofiteerd.

Het aanzwengelen van de openbare investeringen in de lidstaten zou kunnen door het uitgeven van euro-obligaties door de Europese Investeringsbank (EIB) op de kapitaalmarkt. De lidstaten zouden versneld de uitgestelde investeringsprojecten kunnen uitvoeren door o.a. een volledig beroep te doen op de structuurfondsen (niet alle geld uit die fondsen kon worden gebruikt als gevolg van het restrictieve uitgavebeleid in het kader van de EMU). Al deze maatregelen die op de korte termijn door te voeren zijn, moeten dienen om de EU meer sociaal te maken¹.

Op ongeveer dit neo-Keynesiaanse standpunt staan ook de opstellers van het gezamenlijke werkstuk *Sirene*². In dit boek wordt opgeroepen volutaristisch te breken met de werkloosheid. De opstellers constateren dat de prognoses van het Planbureau nog altijd uitkomen op 425.000 werklozen of 10 procent van de actieve bevolking eind 2003 bij het volhouden van dit beleid. De opstellers willen 100.000 jobs extra scheppen door de overheidsinvesteringen aan te zwengelen en die in te bedden in milieuprogramma's, door de arbeidskosten te verlagen, door een verdere arbeidsherverdeling en door de uitbouw van de sociale sector en de buurtdiensten. Dat mag dan wél wat kosten: 190 miljard frank. Maar dat is dan nog altijd iets minder dan de VLD in haar verkiezingsprogramma heeft ingeschreven: 200 miljard frank aan eenzijdige lastenverlagingen voor de bedrijven. *Sirene* houdt het op een Keynesiaanse aanbodpak: stimuleren van de vraag, maar dan zonder de aanbodzijde te verwaarlozen en niet blind te mikken op een lineaire groei. In plaats daarvan komen duurzame groei, arbeidsintensieve activiteiten en arbeidsherverdeling door een aansturende overheid. Budgettaire verschuivingen en alternatieve financieringsmodaliteiten moeten de

Tabel: De investeringen in de EU

Overheidsinvesteringen en begrotingstekorten van EMU-landen in procenten van het BBP, 1997.

	Begrotingstekort	Overheidsinvesteringen
Luxemburg	-1,7	4,9
Ierland	-0,9	2,3
Portugal	2,5	4,4
Finland	0,9	2,6
Nederland	1,4	2,8
Spanje	2,6	2,9
Oostenrijk	2,5	2,4
Frankrijk	3,0	2,8
Italië	2,7	2,4
België	2,1	1,4
Duitsland	2,7	1,9

Bron: NRC Handelsblad, 21 november 1998.

lasten van het programma binnen de haalbaarheidscriteria houden.

De sleuteltekst in deze bundel wordt geleverd door Ronald Janssen die de algemene lijnen van het werkgelegenheidsprogramma uittekent. Hij wijst op de noodzaak om de overheid, ook bij een aantrekkende conjunctuur, actiever te laten optreden bij het oplossen van de knelpunten op de arbeidsmarkt. Veel langdurig werklozen komen immers niet aan de bak. Nodig is actief op te treden door middel van vorming en scholing van werklozen én werkenden. Dat geldt ook voor Vlaanderen dat nog altijd te veel langdurig werklozen telt. Janssen wijst ook op de toegenomen tertiërisering van de economie. Dat kan een zegen zijn, want in de tertiaire sector kan men met minder kapitaal veel meer banen scheppen dan in de industrie. Dus moet men vooral op die tertiaire sectoren mikken om de werkloosheid terug te dringen. Maar werkgelegenheidspolitiek vergt ook het maken van keuzes. De financiële marges van de overheid zijn smal, daar de staatsschuld nog altijd als een molensteen om de nek van de regering hangt. Dat maakt de Europese dimensie van het beleid te belangrijk. Een harmonisatie van de fiscaliteit binnen de EU zou al een hulpmiddel kunnen zijn om meer inkomsten voor de staat te verwerven. De Nationale Bank zou de reserves kunnen gebruiken voor het spijzen van een investeringsfonds in plaats van er de overheidsschuld mee te verminderen. Voorts is er uiteraard nog de hoge arbeidskost. De hoge arbeidskost is een conflictpunt tussen vakbonden en ondernemersorganisaties, omdat deze laatste vooral aansturen op een eenzijdige vermindering van de loonkosten onder de roep dat hierdoor ook de werkgelegenheid zou toenemen. Meteen zitten we dan weer in de achtertuin van de VLD. Janssen gelooft niet in het wondermiddel van de eenzijdige lastenverlaging. Ook de openbare investeringen zijn van grote betekenis voor de bestrijding van de werkloosheid. En als er lastenverlaging ter sprake komt, dan moet die conditioneel zijn en binnen de kaders van het CAO-overleg worden vastgelegd om tot een maximaal werkgelegenheidseffect te komen.

Uiteraard belanden we dan bij het punt van de "concurrentiekracht" van de Belgische economie. Hoge lonen en loonlasten kunnen de concurrentiekracht van vooral de exporterende industrie aantasten. Al sinds tien jaar geleden is dan ook het regeringsbeleid hierop gefixeerd

geweest en heeft men de loonkosten binnen de bandbreedte van de naaste concurrenten van de Belgische export gehouden. Met alle gevolgen van dien. Het zijn de loontrekkenden die zichzelf belonen met inleveringen ten gunste van het behoud van de prijsindex, de uitkeringen en de werkgelegenheid. Inmiddels heeft zich wél een stuk meer van werkloze laaggeschoolden opgebouwd dat permanent uit de werkloosheidsbijdragen onderhouden moet worden. Dat vereist solidariteit tussen allen. Doch intussen wordt die solidariteit aangevreten door de druk die uitgaat van de ondernemers om door middel van loonopbod de betere arbeidskrachten bij elkaar weg te halen. Dit loonopbod leidt uiteraard niet tot meer werkgelegenheid, doch enkel tot een heilloze stoelendans met looninflatie als resultaat. Janssen pleit hier voor vorming en herscholing van werklozen om deze spiraal te doorbreken door een verruimd aanbod van geschoolde werknemers. Om de befaamde werkloosheidsval te vermijden wil Janssen daarbij ook nog plaatselijke initiatieven ontwikkelen in het kader van de sociale economie: lokale diensten. Dat spoort tevens met zijn plan om de economie in haar geheel arbeidsintensiever te maken in combinatie met een kortere werkweek. De overheid kan hier helpend optreden door dit fiscaal aantrekkelijker te maken voor vooral de lagere inkomensgroepen. Wanneer die er in hun besteedbaar inkomen niet op achteruit gaan, dan zal de druk in die richting onmiskenbaar toenemen. Uiteraard ziet Janssen dit alles ook binnen een Europees beleid dat een duwtje in de richting van groeistimulering moet geven en moet breken met het monetarisme van de Bundesbank/Europese Centrale Bank.

Deze macro-economische vingeroefeningen zijn uiteraard te algemeen om te overtuigen indien ze niet aangevuld worden met studies naar specifieke knelpunten en omgevingsfactoren waarop de beleidsmakers nauwelijks of geen invloed op kunnen uitoefenen. Zo is er het onstuitbare proces van de globalisering. Zijn de regeringen vandaag niet de speelbal geworden van de "onzichtbare hand" van het internationale kapitaal? Ludo Cuyvers relateert die invloed van de internationale arbeidsdeling door terecht te wijzen op het bestaan van een Fort Europa. Wie voor België over toegenomen concurrentie en handelstromen praat, die heeft het eigenlijk over intra-Europese handel. De Europese landen drijven immers allemaal in toenemende mate

handel met elkaar en de EU als totaliteit is minder open voor de wereldhandel dan bij voorbeeld de Verenigde Staten. Dat opent perspectieven voor een neo-Keynesiaans beleid. Vraagstimulering leidt immers niet tot significante "weglekken" van koopkracht naar Azië of Amerika.

En wat te doen met de concurrentie van de lage loonlanden op de Europese binnenmarkt. Ludo Cuyvers merkt op dat die concurrentie niet te ontlopen is. Beter is dat Europa zich toelegt op technologisch hoogwaardige producten en de laagtechnologische producten aan de ontwikkelingslanden overlaat. Voorts zou de import van producten die in sociaal onaanvaardbare omstandigheden (kinderarbeid, gevangeniswerk) gebeuren, tegengehouden kunnen worden door allerlei import beperkende maatregelen. Er zijn dus nog heel wat perspectieven om ook tot een internationaal arbeidsbeleid te komen.

Ronald Janssen gaat in dat verband nog iets verder en stelt dat door een clusterbeleid de overheid wel degelijk de technologische innovatie kan beïnvloeden en de samenhang in de lokale productieketens bevorderen, waardoor de vlucht van bedrijven (delokalisatie) kan worden afgeremd. Het gewicht van de EU in de wereld en de mogelijkheid om via de Europese kanalen het vraagbeleid te stimuleren, kunnen voor perspectieven zorgen. De lidstaten zouden dan vooral het accent moeten leggen op het vraagbeleid. Voor België kan dat uitkomen op wat minder strak vasthouden aan de afbouw van de overheidsschuld en wat meer stimuleren. Uiteraard zijn ook in deze berekeningen de marges smal. Janssen moet erkennen dat de financieringslasten de regering in een dwangbuis hebben gekneld. Een tweede dwangbuis, zo erkent Jan Verschooten in een andere bijdrage, zijn de loonlasten. Hoe die verlagen zonder de ondernemers en de aandeelhouders onaanvaardbare geschenken toe te spelen en toch tot de gewenste werkgelegenheidseffecten te komen? Verschooten heeft allerlei scenario's van loonlastenverlichting laten doorberekenen en daarbij rekening gehouden met het feit dat de overheid weinig cadeautjes kan uitdelen op het gevaar af de overheidsschuld weer te doen stijgen. Uit zijn scenario's onthouden we alvast dat een BTW-financiering van de loonlastenverlaging de meest ongunstige is omdat dit leidt tot prijsverhogingen die dan weer via de index worden doorgege-

geven aan de loonkosten. De index blijkt hier dan weer een knelpunt te zijn.

Uiteraard kunnen de loonlasten omlaag als steeds meer mensen een betaalde job vinden en dus uit de werkloosheid verdwijnen. Dat economische groei noodzakelijk moet leiden tot meer werkgelegenheid gelooft niemand meer. Door de technologische vooruitgang worden voortdurend mensen uit de industrie gestoten. Maar aan de andere kanten steeds meer mensen te werken in de tertiaire sector. Dus kan een economisch beleid dat meer banen op het oog heeft zich niet meer louter fixeren op de industriële werkgelegenheid. In twee artikelen hebben Ria Van Peer met Olivier De Cock en Paul Zeeuwts het over dit verschijnsel. Het verschijnsel hoort te worden geanalyseerd, want achter de statistieken verschuilen zich diverse werkelijkheden. Immers, door de technologische revolutie is de kloof tussen diensten en industrie sterk vervaagd. Veel diensten zijn gewoon afsplitsingen van industriële bedrijven en aldus doorgeschoven naar andere sectoren. Technologische ontwikkeling betekent nog niet dat er netto gezien een daling van de werkgelegenheid moet optreden. Men gaat immers andere en betere producten maken die weer andere diensten met zich meebrengen. Ook in dat perspectief komt het clusterbeleid binnenwandelen. Met daar achter aan de noodzaak om de arbeidsmarkt in beweging te houden en mensen permanent te scholen. Aan dat laatste zou het in Vlaanderen wel eens kunnen schorten, want de bedrijven lijken zelf niet erg gemotiveerd om veel geld te steken in menselijk kapitaal dat erg mobiel kan zijn en kan uitwijken naar de hoogst biedende op de arbeidsmarkt. Maar wie kan daar tegen zijn? Een zekere werking van de arbeidsmarkt hoeft nog niet te betekenen dat het opbod uit de hand loopt. Over het concrete gedrag op de arbeidsmarkt weten we weinig. Veruit de meeste mensen veranderen zo maar niet van baan omdat een andere werkgever met een iets hoger loon of een of ander voordeeltje zwaait. Er zijn factoren die de meeste mensen nogal honkvast maakt. Het grote probleem op de arbeidsmarkt betreft daarom vooral de onderkant, daar waar de slecht opgeleide, zonder of met weinig arbeidservaring werklozen verkeren. Die zogenaamde "harde kern" bezorgt de desbetreffende instanties de meeste kopzorgen. Deze mensen terug in het arbeidsproces doen rouleren vergt meer dan het in gang zetten van typische dwangmaatregelen.

Men heeft na twintig jaar hoge werkloosheid uiteindelijk ontdekt (en diverse auteurs in dit boek, zoals Fons Leroy, Ides Nicaise, Ilse Vleugels, Monique Ramioul en Jan Denys schrijven erover) dat een actief werkgelegenheidsbeleid nodig is en dit heeft de beleidsinstanties min of meer tot het openen van een nieuw denkspoor gestimuleerd. Politieke factoren spelen op de achtergrond beslist een niet geringe rol. De electorale doorbraak van het *Vlaams Blok* naar de sociale onderklasse is er eentje van. Men heeft ontdekt dat de sociale zekerheid niet alle problemen vermag op te vangen. Arbeid is ook een vorm van sociale participatie en het verwerven van een eigenwaarde. Zinvol betaald werk moet een sociaal recht zijn dat door de overheid moet worden gegarandeerd. Trefwoorden zijn hier ook weer: herverdeling van arbeid, organiseren van diensten, vorming en scholing, begeleiding en stimulering, subsidiëren van banen, duurzame groei, werkervaringsjobs, etc.

Uiteraard kan men op grond van deze studies een catalogus opstellen van te nemen maatregelen en de beleidskaders daarvoor omschrijven mits ook wordt aangegeven hoeveel middelen er worden ingezet om binnen een bepaald bestek welk doel te bereiken. Dat zal het voorwerp zijn van een debat over de te reserveren publieke fondsen om een en ander te realiseren. Wat opvalt in deze is dat de schrijvers van het *Sirene*-manifest géén etatisten zijn, maar veel aan de speling van de markt (de behoeften) en de lokale initiatieven willen overlaten. Als de staat optreedt, dan is dat eigenlijk om de fondsen te verzamelen en ze onder voorwaarden door te schuiven. Werkgelegenheidsbeleid heeft niets meer te maken met industriepolitiek, noch met het op de been houden van industriële dino's met belastinggeld of het blindelings steunen van hele sectoren. Wat opvalt is het geloof in het clusterbeleid en de ontwikkeling met publieke

achter de ideologie

vierdelige vormingscyclus met Johan Moyaert
4 dinsdagavonden vanaf 2 februari

Karl Marx, 1818-1883

Of een filosoof belangrijk is, hangt niet zozeer af van de vraag of al zijn beweringen juist zijn, wat telt is of hij een belangrijk thema bespreekbaar maakt en of hij duidelijk maakt wat de principiële vragen over dit thema zijn. Dit geldt zeker voor Marx. In deze cursus snijden we achtereenvolgens zijn ideeën aan omtrent: ideologie (over bedrieglijke abstracties); materialisme (over het materialisme van de bourgeois en de materialiteit van het lichamenlijk, gevoelig en sterfelijk bestaan); economie (over economische redelijkheid en de afwezigheid ervan in het kapitalisme); communisme (over het principe "van ieder volgens zijn vermogens aan ieder volgens zijn behoeften").

Zonder te vervallen in een of ander dogmatisme, proberen we door deze bespreking recht te doen aan de historische Marx en zijn relevantie voor ons oordelen.

inleider: **Johan Moyaert**, filosoof, hoofdredacteur van *Kritiek*, en redactielid van het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*.

Organisatie: Volkshogeschool Elcker-ik Antwerpen m.m.v. IMAVOvzw

Deelnemers worden geacht minstens acht dagen vooraf in te schrijven, tel. 03.218.65.60 (Elcker-ik Antwerpen).

steun van gesubsidieerde persoonlijke dienstverlening.

Wat het clusterbeleid betreft is het niet altijd duidelijk wat dat eigenlijk concreet zoal vermag in te houden. Veelal - en ook hier - wordt dan driftig verwezen naar het cult boek *The competitive advantage* van Michael Porter uit 1990, waarin het succes van de Aziatische Tijgers vooral verklaard wordt uit het bestaan van "clusters" rond kernbedrijven waarin ook technologiecentra thuishoren. We hebben hier weer te maken met een sterk geïdeologiseerd verhaal van een inmiddels gedomystificeerd "Aziatisch Mirakel". De ideologie van de "clusters" en de "kennismaatschappij" riekt in de populaire bladen sterk naar gebakken lucht, omdat tegenwoordig alles op "kennis" en "clusters" is gebaseerd³.

Noten

- 1 Hiervoor pleiten de *European Economists for an Alternative Economic Policy* in hun laatste memorandum *Full Employment, Solidarity and Sustainability in Europe. Old Challenges, New Opportunities for Economic Policy*, November 1998.
- 2 Monique Ramioul en Ronald Janssen (red.), *Sirene. Voorstellen voor een regeringsprogramma voor werk*, Leuven, KUL en Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming, 1998, 220 blz.
- 3 Het openen van een paraplu kan men als handeling ook beschrijven als het zich hebben verworven van inzicht van de werking van een bepaald mechanisme dat men moet leren bedienen om zich te kunnen beschermen tegen de regen (of de zon). Wie als butler met paraplu zijn baas uitlaat in regen en wind, die zal dan merken dat de kennismaatschappij hem toelacht. Zich droog houden onder een paraplu vergt een zekere bedrevenheid ("kennis"). Een paraplu produceren vergt tevens een clustering van toeleveringsbedrijven (hoogwaardige textiel, garens, gestandaardiseerde hoogwaardige metalen onderdelen), design bureaus, bedreven arbeidskrachten, machinebouwers, verpakkingsbedrijven, reclame, etc. Of dit alles het succes van de paraplu als product van de kennismaatschappij kan verklaren, is andere koek. De regenjas blijft een geduchte concurrent. In een maatschappij zoals de Sovjet-Unie waar paraplu's erg zeldzaam (schaars dus) waren, kon men vanaf 1991 zien hoe talrijk ze ineens in het straatbeeld verschenen. De kennismaatschappij had weinig moeite om ze samen met de import en de koopkrachtige vraag te lanceren zonder reclame te moeten maken in de media. Buiten beschouwing blijft dan dat de kennismaatschappij zo oud is als de mensheid en op zich als concept een trivialeit is om de realiteit van de arbeidsdeling en de uitbuitingsmechanismen van een technocratisch waas te voorzien. Men hoeft maar de wekelijkse column van Danny Jacobs in NRC Handelsblad te lezen om tot de bevinding te komen dat kennismaatschappij een zeepbel is.